

Στοχασμοί για τις προοπτικές της αριστεράς*

Στις μέρες μας όλο και πιο έντονος γίνεται ο προβληματισμός για τη θέση και το ρόλο της αριστεράς στο σύγχρονο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι. Οι προσεγγίσεις είναι ποικίλες, αντιφατικές και συχνά αλληλοαποκλειόμενες. Και αυτό είναι φυσικό επακόλουθο του γεγονότος ότι το διεθνές επαναστατικό κίνημα, αλλά και όλο το φάσμα της αριστεράς, δοκιμάζει σήμερα τη μεγαλύτερη κρίση της ιστορίας του. Με τη ραγδαία επικράτηση της αστικής αντεπανάστασης και της κεφαλαιοκρατικής παλινόρθωσης στις περισσότερες χώρες των πρώιμων νικηφόρων σοσιαλιστικών επαναστάσεων του 20ού αιώνα και με τη δραματική υποχώρηση ή (και) μετάλλαξη των δυνάμεων της αριστεράς δεν υπάρχει σήμερα τομέας της στρατηγικής και της τακτικής, της θεωρίας και της πρακτικής του κινήματος που να μην τίθεται υπό αμφισβήτηση.

Ποια είναι όμως η κατάσταση της σύγχρονης αριστεράς; Τι είδους πολιτικό λόγο αρθρώνει;

Το υπό εξέταση νέο και ενδιαφέρον βιβλίο του Θ. Βακαλιού έρχεται να επανατοποθετήσει στο επίκεντρο του διαλόγου την *αναγκαιότητα θεωρητικού και φιλοσοφικού αναστοχασμού των κομβικών ζητημάτων που αφορούν το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της αριστεράς*. Ο συγγραφέας δεν υιοθετεί την ακαδημαϊκή ιστοριογραφική προσέγγιση. Επικεντρώνει την προσοχή του σε ορισμένες θεματικές ενότητες που αφορούν το σύνθετο πρόβλημα της ανάπτυξης μιας ιδεολογικής φυσιολογίας της αριστεράς αντάξιας των συνθηκών της εποχής μας. Υπό το πρίσμα αυτών των θεματικών ανατρέχει στην ιστορία του αριστερού κινήματος, επιδιώκοντας να αναδείξει τις τάσεις και τις σχέσεις συνέχειας-ασυνέχειας υιοθετώντας κριτικά ως θεωρητικό πλαίσιο αναφοράς το μαρξικό έργο και τη μαρξιστική παράδοση.

Το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μέρη.

Στο πρώτο μέρος, με τίτλο «Σύγχρονη αριστερή θεματολογία», αναπτύσσονται ζητήματα που συνδέονται με την προβληματική της ενότητας της αριστεράς και την κριτική της σχετικής με αυτή την ενότητα ιστορικής εμπειρίας (Λαϊκό Μέτωπο, ευρωκομμουνισμός). Ο συγγραφέας ξεκινά με τη διαπίστωση ότι «με διασπασμένη την αριστερά κανένας από τους μεγάλους κοινωνικούς στόχους της δεν είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί... οι δυνάμεις της ιστορικής συντήρησης μπορούν να μπλοκάρουν κάθε προσπάθεια για κοινωνική πρόοδο»

Ο Δημήτρης Πατέλης είναι επίκουρος καθηγητής Φιλοσοφίας στο Πολυτεχνείο Κρήτης.

* Με αφορμή το βιβλίο του Θανάση Βακαλιού *Η αριστερά χθες, σήμερα, αύριο*, εκδόσεις Βακαλιός, Αθήνα, 2004.

τη στιγμή που οξύνεται στο έπακρο «η αφόρητη αντίφαση ανάμεσα σε αυτό που μπορεί να είναι ο κόσμος του ανθρώπου και σε αυτό που είναι», με την πρωτοφανή επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο, με τον πλούτο και την αναπαραγωγή της φτώχειας, της απόλυτης ένδειας, της υπανάπτυξης και της βαρβαρότητας (και με τη μορφή των πολέμων) (σ. 14). Επιπρόσθετες δυσκολίες στην προοπτική της ενότητας της αριστεράς σήμερα δημιουργεί η *συνολική μετατόπιση του όλου πολιτικού φάσματος προς τα δεξιά* και το γεγονός ότι «η σημερινή σοσιαλδημοκρατία έχει πάψει πλέον να θέλει την υπέρβαση του καπιταλισμού ... περιορίζεται στη "σοσιαλιστική" διαχείριση των υποθέσεων του καπιταλισμού» (σ. 23) και υιοθετεί το νεοφιλελευθερισμό, ενώ στην κοινωνία διαδίδονται και ακραίες τάσεις ανορθολογισμού.

Ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι η εμμονή ορισμένων φορέων της αριστεράς στην «αρχή» της με κάθε τρόπο επιβολής του «ηγεμονικού» τους ρόλου, με την «πίστη... του μοναδικού εκφραστή του επαναστατικού πνεύματος του μαρξισμού και της αριστεράς γενικότερα, στην εποχή μας δεν μπορεί πλέον να βρει ανταπόκριση» (σ. 29), λειτουργεί αποτρεπτικά και εκφυλιστικά, δεδομένου ότι «κανένας δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αυτόκλητος φορέας μιας απριόρι ηγεμονίας». Ο Θ.Β. διακρίνει ως ειδοποιό στοιχείο της αριστεράς τη «ριζική αμφισβήτηση του καπιταλισμού στο επίπεδο της θεωρίας και της πολιτικής πράξης» (σ. 30) και συμπεραίνει ότι χωρίς τη σταθερή αντικαπιταλιστική στάση και την αντίληψη προοδευτικής υπέρβασης του καθεστώτος κυριαρχίας του κεφαλαίου επέρχεται ιδεολογικός εκφυλισμός της αριστεράς και, τελικά, απώλεια της αριστερής ταυτότητας σε συνθήκες σύγχυσης, που επιτείνονται από τη διάχυτη και καλλιεργούμενη αίσθηση της απουσίας ιδεολογικών γραμμών. «Αυτό είναι αδύνατο για κείνους που θεωρούν ως ιστορικά και επιστημονικά ξεπερασμένο το μαρξισμό ή τον θεωρούν ως μία από τις πολλές θεωρητικές πηγές της αριστεράς» (σ. 134).

Οι εξελίξεις των δεκαετιών του 1980-1990 έγιναν αντιληπτές ως αποτυχία του κομμουνισμού. Ο κομμουνισμός θεωρήθηκε ανέφικτη προοπτική και αφηρημένη ουτοπία, γεγονός που οδήγησε σε αυτοδιάλυση των περισσότερων κομμουνιστικών κομμάτων του υπαρκτού σοσιαλισμού είτε σε σοσιαλδημοκρατική μετάλλαξή τους.

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται σε εκείνη την παράδοση που επικράτησε επί μακρόν, χαρακτηριστικό της οποίας ήταν μια δογματική-κομφορμιστική στάση και η αντίστοιχη της αναγωγή της θεωρίας σε επιστημονικοφανή φραστική επένδυση των εκάστοτε ειλημμένων αποφάσεων της ηγεσίας. Την παράδοση αυτή, που διαπότισε το σύνολο της αριστεράς, διαδέχθηκε η τάση μιας συλλήβδην απόρριψης της πρακτικής του υπαρκτού σοσιαλισμού αλλά και του λεγόμενου «σοβιετικού μαρξισμού» (σ. 76-77). Όλα αυτά δυσχεραίνουν το έργο της κριτικής θεώρησης των εννοιολογικών εργαλείων της αριστεράς.

Ο συγγραφέας επικρίνει την «τάση αποσύνδεσης της έννοιας της δημοκρατίας από το ταξικό της περιεχόμενο και την ταξική της φιλοσοφία» (σ. 79), υπογραμμίζοντας την ανάγκη παρέμβασης της αριστεράς στο συνολικό πεδίο διαμόρφωσης, παραγωγής, αναπαραγωγής και χειραγώγησης της κοινωνικής συνείδησης. Επιστημαίνει ότι *η θεωρητική παιδεία του αριστερού έχει αμεληθεί και εγκαταλειφθεί. Κυριαρχεί ο εμπειρισμός και ο πραγματισμός της πολιτικής πράξης, ενώ χαρακτηριστικό της αριστερής πανεπιστημιακής διάνοησης είναι η προσαρμογή στα δεδομένα και στις δομές επιβίωσης και ανέλιξης εντός των ιδρυμάτων στα οποία αυτή υπηρεί* (σ. 91-92).

Ο συγγραφέας καταφέρεται κατά της διαχειριστικής λογικής ορισμένων δυνάμεων της

αριστεράς. Κατά τον Θ.Β. είναι ανέφικτη η επεξεργασία και πρόταση ενός νέου μοντέλου σοσιαλισμού «χωρίς την αναλυτική επιστημονική επεξεργασία της συνολικής εμπειρίας μοντέλων σοσιαλισμού» (σ. 103).

Ο συγγραφέας κρίνει ότι εκκρεμεί μια πρόταση σοσιαλισμού της αριστεράς, κλίνοντας προς την άποψη ότι «ο σοσιαλισμός οριζόμενος ως αυτόνομος κοινωνικός σχηματισμός είναι ο ιστορικός στόχος της Αριστεράς, ενώ ο κομμουνισμός είναι ένα όραμα το οποίο λειτουργεί μόνο στο επίπεδο της ιδεολογικής συνείδησης του αριστερού ... αφήνοντας ανοιχτό το ενδεχόμενο σε κάποια πολύ προωθημένη φάση του παγκόσμιου σοσιαλισμού να μετατραπεί το όραμα του κομμουνισμού σε κεντρική ιδέα για τον περαιτέρω αυτομετασχηματισμό, αυτοεξέλιξη της κοινωνίας» (σ. 114). Θεωρεί μάλιστα θέμα αρχής για τη σύγχρονη αριστερά τη μετάβαση στο σοσιαλισμό «με γνήσιο δημοκρατικό τρόπο, χωρίς βίαιες συγκρούσεις και καταστροφικές κοινωνικές εκρήξεις» (σ. 124).

Στο δεύτερο μέρος ο Θ.Β. θέτει ένα «πλαίσιο πρότασης σοσιαλισμού στις συνθήκες της παγκοσμιοποιημένης ανθρωπότητας», που συνοψίζεται σε 14 θέσεις, επισημαίνοντας ότι, δεδομένου του οικουμενικού χαρακτήρα της σύγκρουσης καπιταλισμού και σοσιαλισμού, της σύγκρουσης Εργασίας και Κεφαλαίου, «ο σοσιαλισμός μόνον ως παγκόσμιο σύστημα μπορεί να κάνει πράξη τους σκοπούς, τις αρχές και τις αξίες του» (σ. 143). Ο καπιταλισμός «δεν μπορεί πλέον να υποσχεθεί τη δημιουργία ενός τρόπου ύπαρξης και λειτουργίας της κοινωνίας, ανάλογο με τους πόρους, τον πλούτο και τις δυνατότητες που δημιούργησε και δημιουργεί η ανθρώπινη εργασία. [...] η προβολή του χρήματος ως υπέρτατης αξίας «αδειάζουν τον άνθρωπο» από την ανθρωπιά του [...] η ανάγκη υπέρβασης αυτής της κατάστασης εμφανίζεται τώρα πλέον στο επίπεδο της καθημερινότητας των ανθρώπων» (σ. 161).

Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, ο συγγραφέας θεωρεί ιδιαίτερα σημαντικό να τονίσει «την ανάγκη η αριστερά να μελετήσει σε όλες του τις πλευρές το «σοβιετικό πείραμα», καθώς και τις εμπειρίες των άλλων χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού» (σ. 175).

Στο τρίτο μέρος (Παραρτήματα) παρατίθενται κείμενα του συγγραφέα που αφορούν την πολιτική του Λαϊκού Μετώπου της Κομιντέρν, την ενότητα της αριστεράς και τον ευρωκομμουνισμό, τα αίτια της κατάρρευσης του υπαρκτού σοσιαλισμού* και τις εμπορευματικές σχέσεις επί σοσιαλισμού.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το παρατιθέμενο κείμενο του Gedeon Peter, το οποίο αναφέρεται στις οικονομικές βάσεις της σοσιαλιστικής αντίληψης των Ε. Μπερνστάιν και Κ. Κάουτσκι. Στο κείμενο αυτό αναδεικνύονται οι απαρχές της αναθεώρησης του μαρξισμού μέσω της απόσπασης της ποιοτικής συνιστώσας από τη θεώρηση της αξίας, με τη συνακόλουθη αγνόηση της αξίας ως ιστορικά δημιουργημένης κοινωνικής σχέσης παραγωγής και την αναγωγή της αξιακής σχέσης, του νόμου της αξίας και του συνόλου των εμπορευματικών και χρηματικών σχέσεων σε «τεχνικοοικονομικές σχέσεις» εξωϊστορικής ισχύος, άσχετες με την ουσία της κεφαλαιοκρατίας, μέσω της διολίσθησης στην υποκειμενική θεωρία της αξίας. Η αναθεώρηση αυτή αποσυνδέει τελικά την κεφαλαιοκρατική ιδιοκτησία από

* Η προβληματική αυτή αναπτύχθηκε από τον συγγραφέα και στην ημερίδα-παρουσίαση του βιβλίου του Π. Παυλίδη *Το φαινόμενο της γραφειοκρατίας στην ΕΣΣΔ*, στην αίθουσα του εκδ. οίκου Σαββάλας (Αθήνα 3/4/2002).

την εμπορευματική σχέση, αποσυνδέοντας ταυτοχρόνως και την οικονομία (θεωρία της αξίας) από την κοινωνικοφιλοσοφική θεμελίωσή της στο μαρξισμό (μέσω της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας, της ανάλυσης της αλλοτρίωσης, κ.λπ.), γεγονός που δρομολογεί αφενός την αντίληψη περί μετάβασης στο σοσιαλισμό μέσω μεταρρυθμιστικών παρεμβάσεων κατάργησης ή περιστολής της αναρχίας της εκμετάλλευσης (που καταλήγει στη διαχειριστική λογική του κεφαλαιοκρατικού συστήματος), και αφετέρου στις εργαλειακές απόψεις που θεωρούν το χρήμα ανυπέροβλο και εσαεί τελειοποιούμενο «τεχνικό εργαλείο της ορθολογικής οικονομικής δραστηριότητας» στο σοσιαλισμό («σοσιαλισμός της αγοράς»). Πρέπει να επισημάνουμε ότι πλήθος μαρξιστικής αναφοράς ερευνητών ταλανίζεται μέχρι σήμερα, κινούμενη μεταξύ δύο ακραίων, και αλληλοανταρραγόμενων αντιστορικών απόψεων: της ταύτισης των εμπορευματικών και χρηματικών σχέσεων με τις κεφαλαιοκρατικές και της διαχρονικής εργαλειοποίησής τους. Η σύγχρονη κοινωνική θεωρία έχει αναδείξει τη συγκεκριμένη ιστορική νομοτελειώδη συσχέτιση μεταξύ αυτών των σχέσεων.

Οφείλω να επισημάνω ότι *δεν είναι πειστική η απόπειρα αυτονόμησης του σοσιαλισμού ως άσχετου με την κομμουνιστική προοπτική στρατηγικού στόχου, εν ονόματι της επιδίωξης του εφικτού*. Η γενίκευση της ιστορικής εμπειρίας του 20ού αιώνα οδηγεί μάλλον στο συμπέρασμα –κατά την εύστοχη διαπίστωση του Π. Παυλίδη– ότι «ο σοσιαλισμός είτε θα επιλύσει τις αντιφάσεις του κινούμενος προς τον κομμουνισμό, ή δεν θα υπάρξει». Η εμπειρία των πρώιμων σοσιαλιστικών επαναστάσεων, η οριακή όξυνση των αντιφάσεων του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος με τα συνακόλουθα καταστροφικά αδιέξοδα και η αλματώδης ανάπτυξη του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας καθιστούν σήμερα περισσότερο από ποτέ επίκαιρη και ζωτικής σημασίας για την ίδια την επιβίωση της ανθρωπότητας την προοπτική της ώριμης αταξικής ενοποιημένης ανθρωπότητας.

Ολοκληρώνοντας αυτό το σημείωμα, οφείλω να επισημάνω ότι το βιβλίο αυτό αξίζει να μελετηθεί. Οι προβληματισμοί του φιλοσόφου και αγωνιστή της αριστεράς Θ. Βακαλιού, είτε συμφωνούμε είτε διαφωνούμε με αυτούς, παρωθούν τον περαιτέρω θεωρητικό αναστοχασμό του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος της αριστεράς.